

дической помощи // Евразийская адвокатура. 2016. № 5 (24). С. 13–14. 11. Дзотов Ч. А. Генезис права на квалифицированную юридическую помощь. Ученые записки юридического факультета. 2015. № 38(48). С. 28–37. 12. Пестржецкий А. Л. Названа праця. С. 6. 13. Васьковский Е. В. Названа праця. С. 83.

Kuzheliev O. M. The genesis of the institution of providing legal services (from the appearance of the first states to the Middle Ages)

The history of the formation of the legal service can be divided into two stages: informal and official. The “official” stage of the formation of the institution of legal services is associated with the formation of the constitutional system, the legal state, the emergence of normative legal acts and the first constitutions. The “unofficial” stage of the formation of the legal services institution began with the advent of the primitive communal system.

Propaganda appears at the early, simplest stages of the legal development of mankind, when custom was the main regulator of relations between people. At the beginning of the historical development and the emergence of the first states, the role of human rights defenders was performed by relatives or neighbours.

In Ancient Greece, legal services were provided by writing sentences to protect rights in court. This involved litographers and dicographers.

Provision of legal services in the ancient Roman society was related to the protection of the rights of individuals in the field of civil and criminal law. In ancient Rome, the first legal advisers appeared. Their activities included the provision of legal advice (respondere) and the conclusion of treaties, wills, and lawsuits (cavere). The legal advisers were patricians, their work was rewarded with voluntary gifts (honorarium), highly valued and honored. With the advent of written law, there was a need for the interpretation of laws, so the leading Roman lawyers began to interpret the rules of law. Also, the first defenders of rights in the courts began to appear (in Ancient Rome – cartridges, in medieval France – prosecutors, lawyers) and representatives of the person (in ancient Rome – cognizators, procurators, in medieval France – confidants).

It was in ancient Rome that the following types of legal services appeared: counseling, interpretation of laws, protection of interests in court and representation. Later the same kinds of legal services were also distributed in feudal Europe, their provision was gradually improved.

Key words: legal services, genesis, patronage, confidants, advocates.

УДК 340.1

А. А. МЕЛЬНИК,
аспірантка

ЯКІСТЬ ЗАКОУ: АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

У статті аналізуються існуючі підходи до визначення якості закону як юридичної категорії. Запропоновано авторське її бачення як складного поняття, що має соціальний та юридичний вияв.

Особлива увага приділена аналізу властивостей та факторів дії закону як вияву його якості. Ознаки, що утворюють якість закону, диференційовано на ті, що характеризують закон як форму права, що властиві нормам права як вияву змісту закону.

Ключові слова: закон, властивості закону, якість закону, зміст закону.

Мельник А. А. Качество закона: анализ доктринальных подходов

В статье анализируются существующие подходы к определению качества закона как юридической категории. Предложено ее авторское видение как сложного понятия, имеющего социальное и юридическое содержание.

Особое внимание уделено анализу свойств и факторов действия закона как отражения его качества. Признаки, образующие качество закона, дифференцированы на характеризующие закон как форму права и свойственные нормам права как отражению содержанию закона.

Ключевые слова: закон, свойства закона, качество закона, содержание закона.

Melnyk A. A. The quality of the law: the analysis of doctrinal approaches

The article analyzes the existing approaches to the definition of the quality of the law as a legal category. The author's vision is suggested as an integral concept that has a social and legal expression.

Particular attention is paid to the analysis of the properties and factors of the law as an expression of its quality. Signs that form the quality of the law are differentiated into those that characterize the law as a form of law inherent in the law as an expression of the content of the law.

Key words: the law, the properties of the law, the quality of the law, the content of the law.

Реалізація суспільних реформ безпосередньо пов'язана із системністю, ефективністю та дієвістю чинного законодавства. Особливої значущості у зв'язку із цим набувають проблеми якості закону, тобто сукупності необхідних ознак, властивостей та якостей, які притаманні діючим нормативно-правовим актам вищої юридичної сили. Досвід наукового осмислення якості закону є важливим напрямом розвитку правознавства, який потребує свого подальшого узагальнення та практичного втілення.

Теоретичні аспекти проблем якості закону досліджувались у працях М. Артикуци, І. Білі, В. Головченка, В. Ковальського, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, З. Тростюк, О. Ющика. Однак, не применшуючи доробок цих науковців, необхідно акцентувати увагу на відсутності комплексних монографічних досліджень якості закону, необхідності встановлення внеску видатних правознавців європейської юридичної науки у розробку означеної проблеми; необхідності заповнення прогалін у техніко-правовому аналізі якості закону та використання існуючого іноземного досвіду у цій сфері, а також потребою радикального переосмислення категорії «якість закону» як з погляду змісту, так і форм вияву, місця і практичного значення в системі засобів юридичної техніки.

Метою цієї публікації є аналіз та узагальнення існуючих підходів до поняття «якість закону» та обґрунтування його авторського бачення.

Проблеми якості закону в радянській юридичній науці хоча і не стали центральними у юридичній науці, однак необхідно констатувати, що саме у цей період була закладена ґрунтовна наукова основа дослідження якості закону. Не зважаючи на надмірну заідеологізованість обґрунтованих у цей період ідей, багато з них не втратили актуальності й до сьогодні.

Проблема якості закону була предметом наукового інтересу С. Полєніної, яка під якістю закону розуміла його відповідність суспільним потребам і реальному регулюванню суспільних відносин відповідно до поставлених при прийнятті закону цілей¹. Вчена вважає, що шляхи підвищення якості закону знаходяться в політичній, соціальній і юридичній площинах. При цьому соці-

альна характеристика якості закону охоплює два моменти: ступінь адекватності відображення в законі процесів, що відбуваються в суспільстві, й точність прогнозування цих процесів на майбутнє, а також можливих шляхів розвитку суспільства і нерозривно пов'язаного з цим вибору оптимальних шляхів їх видозміни в бажаному напрямі за допомогою права. Політична характеристика якості закону визначається ступенем відповідності обраних законодавцем варіантів регламентації відповідної сфери суспільних відносин і загальної спрямованості розвитку правової системи вимогам законодавчої політики й завданням суспільного розвитку на ту чи іншу перспективу. Наслідком порушення правового аспекту якості закону є правотворчі помилки, які виявляються в юридичних характеристиках законів, що видаються. Позитивно оцінюючи підхід С. Поленіної до проблеми якості законів, зазначимо, що він не позбавлений слабких місць і вимагає деяких уточнень.

По-перше, вчені визначають якість закону через одну, проте не єдину властивість. Загальновідомо, що здатність закону досягати поставлених при його прийнятті цілей складає його ефективність. Але якщо якість закону обмежити лише цією властивістю, то фактично новий підхід до проблеми вдосконалення законодавства виявляється таким лише за формою, а по суті, він повторює (дублює) теорію й методологію ефективності норм права, ґрунтовно розроблену вченими.

По-друге, С. Поленіна проблему якості законів зводить до вияву факторів, що забезпечують належну дію законодавства. Автори вважають, що відповідність економічної політики потребам суспільства складає змістовний параметр якості законодавства, зв'язують соціальні і політичні властивості законів з їх здатністю відбивати соціальні й політичні реалії. Зв'язки й співвідношення законів, політичних, соціальних і економічних явищ відіграють важливу роль у розвитку й дії законодавства, визначають якість закону, але безпосередньо до нього не входять. Якість закону є важливою частиною самого закону, а не явищ, що лежать поза ним.

На нашу думку, аналіз якості закону потребує встановлення філологічного та філософського змісту категорії «якість». Філологічне значення якості виявляється у її розумінні як внутрішньої визначеності предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших. Це характерна ознака, властивість, риса явища².

На наш погляд, заслуговує уваги думка В. Ігнатенка, який вважає, що належне вирішення питання про те, що слід розуміти під якістю закону, які компоненти утворюють його зміст, вимагає звернення до філософської категорії «якість». Філософія розуміє категорію «якість» як сукупність властивостей, що вказують на те, що являє собою предмет, явище. Якість безпосередньо зв'язана з кількістю, тобто сукупністю властивостей, що вказують на величину предмета, його розмір. Зв'язок між якістю й кількістю визначається мірою. Міра вказує межу, за якою зміна якості тягне за собою зміну кількості³.

З урахуванням викладеного філософського розуміння категорії «якість», якість закону можливо визначити як сукупність властивостей, необхідно притаманних закону, що характеризують його в якості регулятора суспільних відносин.

На думку А. Чернеги якість закону є сукупністю сутнісних характеристик і здатність закону реально задовольнити суспільні потреби та приватні інтереси громадян⁴. С. Алексєєв ототожнює якість закону із його досконалістю, розуміючи цю категорію як ефективне використання юридичних засобів⁵.

На нашу думку, якість закону є багатоаспектною категорією, що має два основні виміри: соціальний, що торкається змісту закону та ступеня його відповідності об'єктивним потребам та інтересам суспільства; юридичний, що визначається сукупністю властивостей, ознак та характеристик, які визначають техніко-юридичну досконалість закону.

Тому важливим для аналізу проблеми якості законів, на нашу думку, є систематизація ознак і властивостей законів, які вже виявлені вченими-юристами і досить успішно застосовуються в законотвірчій діяльності.

На наш погляд, всі ознаки, які утворюють якість закону, доцільно диференціювати на два види:

1) ознаки, що характеризують закон як форму (джерело) права, як нормативно-правовий акт, прийнятий компетентними органами держави;

2) ознаки, властиві нормам права, що утворюють безпосередній зміст закону як регулятора суспільних відносин.

Правомірність запропонованого поділу ознак, що утворюють якість закону, вбачається насамперед у тому, що ознаки, що характеризують закон як форму права, є його атрибутами, тобто обов'язковими ознаками. І відсутність хоча б одного з них позбавляє закон якості форми права, перетворює його на об'єктивно-протиправний акт. Навпаки, значна кількість ознак, що характеризують зміст закону як регулятора суспільних відносин, має кількісний вираз і може в певних межах мати різну інтенсивність прояву, що не виявляє впливу на втрату законом якості джерела права. Кожна група ознак якості закону являє собою їх сукупність. Закон, будучи багатоаспектним явищем, володіє необмеженою кількістю властивостей, що по-різному характеризують його якість. Для оцінки якості закону відсутня необхідність виявлення інтенсивності прояву всіх без винятку ознак закону – дослідження слід обмежити вивченням найбільш значущих із них.

Ознаки, що визначають рівень якості закону, можливо охарактеризувати як техніко-юридичні критерії якості закону. Система техніко-юридичних критеріїв повинна послідовно охоплювати означені групи ознак якості закону. Сучасна теорія держави і права серед основних і важливих ознак закону як форми права виокремлює сім ознак. А саме:

акт точно визначених, вищих за статусом суб'єктів влади в державі, як правило, вищого представницького органу держави або громадянського суспільства (безпосередньо народу);

акт, що може бути лише нормативним за змістом (на відміну від акта застосування норм права й акта тлумачення норм права);

це письмовий акт-документ, який закріплює норми права, що вводяться, або їх зміну, містить первинні норми права, яких раніше в правовій системі не існувало, до того ж – норми з ключових, основних питань життя, встановлюють права й обов'язки громадян;

акт, що ухвалений у чіткій відповідності до Конституції і раніше ухвалених законів і не потребує додаткового затвердження;

акт, що може бути замінений, як правило, лише законом і перевірений на відповідність Конституції лише Конституційним Судом;

акт, що має вищу юридичну силу, тобто акт найвищого юридичного «рангу»; усі інші акти повинні відповідати закону, ні в чому йому не суперечити;

акт, ухвалений з дотриманням особливої законодавчої процедури, яка охоплюється законодавчим процесом⁶.

Якість закону як джерела права є необхідною умовою дії норм права, що містяться в ньому. Проте для того, щоб закон був дійсно ефективним, досконалим, забезпечував регулювання суспільних відносин, вимагається забезпечення належної якості норм права, що утворюють його зміст.

Вітчизняними та зарубіжними вченими досліджені ознаки якісно підготовлених норм права. До них найчастіше відносять такі ознаки, як нормативність, загальнообов'язковість, повнота й конкретність нормативно-правового регулювання, представницько-зобов'язальний характер, ясність і доступність мови закону, формальна визначеність, точність і визначеність термінів і формувань, логічна несуперечливість нормативних положень закону і конституції, ефективність, відповідність норм закономірностям і потребам суспільного розвитку та ін.

У сучасній науці не було запропоновано класифікації названих властивостей норм права, хоча така класифікація необхідна, оскільки надає можливість забезпечити системність названих вище ознак і дасть змогу знайти спільні й відмінні їх риси. На нашу думку, класифікація властивостей норм права повинна враховувати складний багатоаспектний характер норми права, розуміння її як сукупності юридичного, логічного, мовного й соціального аспектів. Кожен аспект норми права відображає її найбільш значущі зв'язки з іншими явищами й процесами, опосередковує вплив цих явищ і процесів на зміст норми права появою у неї особливих властивостей, ознак.

Техніко-юридичними критеріями власне юридичних властивостей закону, що характеризують його як регулятора суспільних відносин, є нормативність, загальнообов'язковість, повнота й конкретність нормативно-правового регулювання.

Нормативність є властивістю закону бути регулятором суспільних відносин. У ньому повинно бути визначено коло суспільних відносин; права й обов'язки сторін; обставини, пов'язані з виникненням, зміною чи припиненням правовідносин; засоби, за допомогою яких буде забезпечено дію норми права. Операційними визначеннями критерію нормативності є, як зазначає І. Самощенко: а) спрямованість норми права на регулювання суспільних відносин, а не якихось конкретних правовідносин; б) неперсоніфікованість (неконкретність) адресата; в) невизначеність кількості випадків, на які розрахована дія закону. Загальнообов'язковість передбачає всезагальне повне точне виконання й додержання закону. Операційними визначеннями загальнообов'язковості є: а) всезагальність виконання й додержання закону; б) повнота виконання й додержання закону; в) точність виконання й додержання закону.

Техніко-юридичні критерії повноти регулювання означають, що закон передбачає механізм дії кожної норми. Операційними визначеннями даного техніко-юридичного критерію є: а) визначеність суб'єктів; б) визначеність прав і обов'язків суб'єктів; в) кореспондування кожному праву обов'язку; г) визначе-

ність санкцій, що застосовуються внаслідок порушення закону; д) урегульованість всіх питань, що виникають у процесі реалізації положень закону.

Техніко-юридичні критерії конкретності регулювання забезпечується такими операційними визначеннями: а) точність і конкретизація закріплення прав і обов'язків суб'єктів правовідносин; б) точність формулювання засобів по їх забезпеченню.

Ясність закону сприяє правильному і повному виявленню наявної у ньому інформації, забезпечує ефективність дії нормативних приписів закону. Техніко-юридичний критерій точності означає «досягнення найбільшої відповідності між ідеєю, думкою і втіленням цієї думки в законодавчій формулі»⁷. Закон є обов'язковим еталоном, правилом поведінки, тому неточності і двозначності формулювань недопустимі.

Операційні визначення критерію точності такі: а) чіткість, недвозначність дефініції термінів; б) відсутність у тексті закону двозначних і багатозначних термінів; в) позитивність використаних формул, тобто можливість використання не більше одного заперечення при викладенні одної думки; г) неприпустимість використання дієслово-невизначених конструкцій у безособових реченнях; д) неприпустимість використання непояснених далі слів «нерідко», «інші», «у випадку необхідності».

Прагнення до точності протистоїть прагненню до простоти. Техніко-юридичний критерій точності займає домінуючу позицію, адже текст закону повинен бути насамперед максимально точним і лише в міру можливості простим. Техніко-юридичний критерій визначеності означає, що в тексті закону всі терміни при повторенні вживаються в одному і тому ж певному значенні, для вираження однієї думки не можуть бути використані різні терміни.

Як зазначалось, техніко-юридичний критерій послідовності в сучасній науці практично недосліджений. Хоча, на нашу думку, послідовність, як властивість правильного логічного мислення, є обов'язковою ланкою логічного аспекту закону. Можна виділити такі вимоги операційного визначення послідовності: а) послідовний розвиток думки законодавця в тексті закону; б) послідовний розвиток конституційних основ у тексті закону.

Важливість поставленої проблеми полягає в тому, що ґрунтовно теоретично розроблені й застосовані на практиці техніко-юридичні критерії якості закону, повністю й послідовно застосовані в юридичній діяльності, забезпечуватимуть якість законів, ефективність їх дії, а також дадуть змогу оперативно й точно визначити належну якість закону в процесі його експертизи.

1. *Поленіна С. В.* Качество закона и эффективность законодательства. Москва: Изд-во ИГиП РАН, 1993. 56 с. 2. *Сырых Е. В.* Общие критерии качества закона: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2001. С. 221. 3. *Игнатенко В. В.* Правовое качество законов об административных правонарушениях: теоретические и прикладные проблемы: дис. ... докт. наук: 12.00.02. Екатеринбург, 1999. С. 154. 4. *Мала енциклопедія теорії держави і права.* Київ: вид-во Європейського ун-ту, 2010. С. 323. 5. *Алексеев С. С.* Право: азбука – теорія – філософія: Опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999. С. 106. 6. *Черданцев А. Ф.* Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. Екатеринбург: Наука, 1993. С. 317. 7. *Тацій В. Я., Святоцький О. Д., Максимов С. І. та ін.* Правова доктрина України: Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2013. С. 22.

Melnyk A. A. The quality of the law: the analysis of doctrinal approaches

Realization of social reforms is directly related to the systematic, efficient and effective functioning of the current legislation. Particularly important in this connection are problems of the quality of the law, that is, the set of necessary features, properties and qualities that are inherent in the existing normative and legal acts of higher legal force. The experience of scientific understanding of the quality of the law is an important direction in the development of jurisprudence, which needs its further generalization and practical implementation.

Theoretical aspects of the problems of the quality of the law were investigated in the writings M. Artykutsy, I. Bily, V. Golovchenko, V. Kovalsky, N. Onischenko, N. Parkhomenko, S. Trostiuk, O. Yuschyka. However, without diminishing the work of these scholars, it is necessary to focus attention on the lack of comprehensive monographic studies of the quality of the law; the need to establish the contribution of the outstanding jurists of European legal science in the development of the identified problem; the need to fill gaps in the technical legal analysis of the quality of the law and the use of existing foreign experience in this area, as well as the need for a radical rethinking of the quality of the law category both in terms of content and forms of expression, place and practical significance in the system of legal technology.

The purpose of this publication is to analyze and generalize existing approaches to the concept of "quality of the law" and to substantiate its author's vision.

Problems of the quality of the law in Soviet legal science, although not central to legal science, however, need to be noted that it was during this period that a sound scientific basis for the study of the quality of the law was laid. In spite of the excessive ideology of ideas justified during this period, many of them have not lost their relevance to this day.

In our opinion, all the signs that form the quality of the law, it is expedient to differentiate into two types:

- 1) signs characterizing the law as a form (source) of law, as a normative legal act, adopted by the competent authorities of the state;*
- 2) signs inherent in the rules of law, which form the direct content of the law as a regulator of social relations.*

The lawfulness of the proposed division of the features that form the quality of the law is seen first of all in the fact that the signs characterizing the law as a form of law are its attributes, that is, obligatory signs. And the absence of at least one of them deprives the law of the quality of the form of law, transforms it into an objectively-wrongful act. On the contrary, a significant number of characteristics characterizing the content of the law as a regulator of social relations has a quantitative expression and may, in certain respects, have different intensity of manifestation, which does not affect the loss of the quality of the law of the source of law. Each group of signs of the quality of the law represents their totality. The law, being a multi-faceted phenomenon, has an unlimited number of properties that differently characterize its quality. To assess the quality of the law there is no need to detect the intensity of manifestation of all the features of the law without exception - the study should be limited to the study of the most significant of them.

The quality of the law as a source of law is a prerequisite for the application of the rules of law contained therein. However, in order for the law to be truly effective, perfect, ensure the regulation of social relations, it is required to ensure the proper quality of the rules of law that form its content.

The technical and legal criteria of the actual legal features of the law, which characterize it as the regulator of social relations, are normativity, general compulsion, completeness and specificity of normative-legal regulation.

Key words: *the law, the properties of the law, the quality of the law, the content of the law.*